

مقایسه بین

بانکداری اسلامی و بانکداری اخلاقی*

اثر: رادنی ویلسون** - مترجم: علیرضا آذر نوش

مأخذ: Review of Islamic Economics

چکیده

بتوانند با توسل به شعور و آگاهی مشتری خود، او را جذب کنند. دغدغه اصلی بانک‌های اسلامی اینست که روش‌های مالی‌شان باید با قوانین شرعی وفق داشته باشد. به همین منظور، استفاده از یک مشاور شرعی یا کمیته‌ای از علمای برجسته فقه که بتوانند فعالیت‌های بانک را تأیید کنند، می‌تواند برای تضمین شهرت و اعتبار این نوع نهادها بسیار حیاتی باشد. با این حال، در مطالب تبلیغاتی بانک‌ها، به جای آن که روی آموزش اخلاقی حاکم بر امور مالی اسلامی تأکید شود، غالباً جایگاه ناظران و کنترل‌کنندگان شرعی آنها مورد تأکید قرار می‌گیرد. در ضمن، برای تشریح جنبه‌های اخلاقی نحوه انجام معاملات مستقیم یا مشتری، تلاش چندانی صورت نمی‌گیرد. بانک‌های اسلامی به خاطر تفکرات مذهبی و تمایلاتشان برای استفاده از این تفکرات در معاملات مالی روزمره، می‌توانند - و باید - مقدمتاً مشتری جذب کنند. اما با توجه به این که تنها ابزار مطابقت یک محصول یا خدمت با قوانین شرعی نمی‌تواند کافی باشد، در نتیجه، بانک‌های اسلامی باید ارتباط و روابط بسیار نزدیکی هم با مشتریان خود داشته باشند و از یک استدلال اخلاقی قانع‌کننده برای توجیه شیوه‌های تجاری خود استفاده کنند.

با تغییر مقتضیات و خواسته‌های جوامع بشری، ضرورت توسل به اطلاعات - علاوه بر عقاید مشتری - احساس می‌شود. بانک‌های اسلامی باید مشتریان خود را در مورد مزایای خدمات مالی مبتکرانه خود قانع کنند و نشان دهند که این خدمات

* این مقاله در نهمین سمینار شرق‌شناسی راجع به اقتصاد، بانکداری و مالیه اسلامی که توسط اتحادیه بین‌المللی اقتصاد اسلامی به همراه بنیاد اسلامی، IRTI و بانک توسعه اسلامی در مورخ ۲۶ تا ۳۰ سپتامبر ۲۰۰۱ در مرکز کنفرانس مارک فیلد انگلستان برگزار شده بود، ارائه شده است.

** پروفیسور رادنی ویلسون، استاد علم اقتصاد در مرکز مطالعات خاور دور و اسلامی در دانشگاه دورهام انگلستان می‌باشد.

در این مقاله، جنبه اخلاقی بانکداری اسلامی و رهیافت اخلاقی یک بانک مهم به‌طور منتقدانه مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. بانک‌های اسلامی اغلب از خود به‌عنوان ارائه‌دهندگان خدمات مالی اخلاقی نام می‌برند، ولی برای ایجاد ارتباط بین «شیوه‌های مخصوص اجرای مبادلات مالی خود براساس معیارهای اسلامی» با جنبه‌های اخلاقی هیچ تلاشی نمی‌کنند. اگرچه بانک‌های اسلامی و نهادهای اخلاقی غرب مانند «بانک تعاون» (Co-operative Bank) ارزش‌ها و آمال ناهمگونی دارند و در فضای متفاوتی کار می‌کنند، ولی شواهد متعددی وجود دارد دل براین که هریک می‌تواند از تجربه دیگری بهره‌مند شود. به همین خاطر، در این مقاله، جنبه «اخلاقی» بانک تعاون، و تلاش برای ایجاد همگونی‌ها در اهداف یک بانک معمولی و بانک‌های اسلامی مورد بررسی قرار می‌گیرد و زمینه‌های بالقوه بهره‌مندی از تجارب آنها شناسایی می‌شود.

بانکداری اسلامی و بانکداری اخلاقی

بانک‌های اسلامی اغلب خود را به‌عنوان ارائه‌دهندگان خدمات مالی اخلاقی توصیف می‌کنند، ولی به صراحت اعلام نمی‌کنند که منظورشان از اینگونه خدمات و یا اهمیت آن‌ها چیست. در واقع، واژه اخلاقی به‌صورت برجسته استفاده می‌شود و برابر است با اسلامی، ولی هیچ تلاشی برای ایجاد رابطه بین آنچه اخلاقی است و شیوه‌های به‌خصوص اجرای معاملات مالی نمی‌شود. بانک‌های اسلامی اگر بخواهند که جایگاه مشتریان خود را گسترش دهند، کار دشواری را در پیش دارند، چرا که مجبورند مشتریان بالقوه را قانع و ترغیب کنند که خدمات اینگونه بانک‌ها ارزش تغییر بانک را برای مشتریان دارد. برای بانک‌های اسلامی موضوع اصلی رقابت بر سر قیمت نیست، بلکه تأکید آنها بر کیفیت بی‌مانند خدماتی است که ارائه می‌دهند، و این یعنی آنکه بانک‌ها مجبورند باورکردنی باشند و

اشاره

در شماره ۳۵ مجله، کاربرد اصول بانکداری اسلامی در تأمین مالی خرد را به‌عنوان موضوع اصلی انتخاب کردیم و یادآور شدیم که قوانین اسلامی، محیط مساعدی برای نوآوری مالی است و با ترکیب بسیاری از تریبیت عقود اسلامی، می‌توان به راهکارهای تازه‌ای دست یافت.

اینک همزمانی با برگزاری مراسم هفته بانکداری را فرصت مناسبی می‌دانیم برای نگاهی دوباره به مقوله بانکداری اسلامی، و در این شماره هم نتایج تطبیقی تجربه بانکداری اسلامی در برخی از کشورها یا بانکداری اخلاقی را ارائه می‌کنیم، بدان امید که پژوهشگران ما در حوزه فقه و بانکداری عنایت بفرمایند که با تدوین مقررات و قوانین بانکداری بدون ربا در سال ۱۳۶۲ همه مسایل و مشکلات به یکباره معدوم نشده‌اند، بلکه هنوز هم گره‌های بسیاری ناگشوده مانده و در انتظار همت آنان است.

بانک و اقتصاد

طبقه کارگر نام برده شده است، لذا تأکید بر یکپارچگی محلی و هویت جامعه به نظر طبیعی می‌رسد. اداره مرکزی این بانک همچنان در منچستر قرار دارد، زیرا نهادهای مالی در این محل نسبت به سایر مراکز بانکداری بین‌المللی مانند لندن، تماس نزدیکتری با جامعه محلی دارند.

بانک تعاون تلاش دارد تا با سازمان‌هایی رابطه نزدیک ایجاد کند که دوستی و همکاری بین کارکنان، مشتریان، اعضا و کارفرمایان را تشویق می‌کنند^(۱). این بانک از لحاظ تاریخی همچنان مدیریت اکثر منابع تأمین مالی اتحادیه کارگری را به عهده دارد و شعبه اتحادیه تعاونی عمده‌فروشی (Cooperative Wholesale Society - CWS) می‌باشد که به شرکت‌های تعاونی مصرف سرتاسر شمال انگلستان و اسکاتلند کالا توزیع می‌کرده است.

بانک تعاون تلاش می‌کند تا به جذب سرمایه‌گذاری بپردازد و از این طریق، وجوه مازاد خود را به اندازه کافی افزایش دهد تا تأمین مالی طرح‌های توسعه آینده‌اش تضمین شود. اگرچه این بانک به صورت یک شرکت عمومی بازسازی شده است، ولی در فهرست بازار سهام قرار ندارد و این، یعنی آن که علاقه‌ای به افزایش سهامداران و ارزش سهام خود ندارد.

سهامدار اصلی این بانک CWS است که اتحادیه‌ای از شرکت‌های تعاونی مصرف محلی می‌باشد که منشأ آن به تشکیلاتی با نام انجمن شرکای منصف راج‌دیل (Rochdale Equitable Partners Society) برمی‌گردد. این انجمن در سال ۱۸۸۴ با ۲۸ نفر آغاز به کار کرد که می‌خواستند از خرید مواد غذایی خود استفاده خوبی ببرند. در سال ۱۸۷۲، بانک تعاون به عنوان بخش وام و سپرده CWS تأسیس شد و در سال ۱۹۴۷ از طرف «بانک انگلستان» به عنوان یک بانک مجاز مورد شناسایی قرار گرفت. در سال ۱۹۷۵، یعنی زمانی که بانک به اتاق پایاپای (تهاتر) لندن پیوست، حساب‌های جاری برای ریدهای خارج از سازمان‌های تعاونی مورد استفاده قرار گرفت.

این بانک، به دلیل ساختار بی‌نظیر مالکیتش، نسبت به تصرف و تعرض مالکیتی آسیب‌پذیر نیست، چرا که CWS هیچ منافعی از فروش یا خلاص شدن از دست آن ندارد. به علاوه، تعاونی‌زدایی (De-Mutualization) هم مطرح نیست، زیرا این بانک هم‌اینک یک شرکت است و نه یک انجمن تعاونی (Mutual Society).

به‌هرحال، معایبی نیز وجود دارد، از جمله عدم قابلیت خریدوفروش آن همانند یک شرکت، و به‌ویژه عدم توانایی آن در جمع‌آوری و افزایش سرمایه از بازار. به‌همین خاطر، بانک مزبور برای جمع‌آوری سرمایه جهت توسعه، سهام ممتاز صادر کرده است که در حال حاضر، در اختیار ۱۵۰۰ نهاد قرار دارد.

محصولات هم با قوانین شرعی سازگاری دارند و هم در عین حال، با شرایط جدید تجاری مرتبط هستند. به عبارت دیگر، بانک‌های اسلامی و سایر ارائه‌دهندگان خدمات مالی اسلامی، نوعی نقش آموزشی نیز دارند؛ البته این موضوع نباید مشاوران شرعی بانک‌ها را در حاشیه قرار دهد، بلکه باید نقش آنها را به‌عنوان کسانی که می‌توانند ویژگی‌های مالی اسلامی را برای گسترش پایگاه اطلاعاتی مشتری نشان دهند، مورد تأکید قرار دهد. از نظر اسلامی، این موضوع به اجتهاد و یا کاربرد اصول بنیادی در شرایط درحال‌تغییر مربوط می‌شود. به عبارت دیگر، مشاوران مذهبی یا کمیته‌های شرعی علاوه بر کنترل و نظارت باید در زمینه بازاریابی هم مشارکت کنند و به جای نقش انفعالی، نقش پیشرو و فعالی را ایفا کنند.

خط مشی اخلاقی بانک تعاون

بی‌تردید، بانک‌های اسلامی می‌توانند از بانک‌های مرسوم که از خود به عنوان «فعالان مالیه اخلاقی» نام می‌برند، درس‌های ارزشمندی را فراگیرند. مسلماً تفاوت‌های اساسی بین روش‌های اخلاقی ناشی از تعالیم مذهبی، و روش‌هایی که برای توسل به اخلاقیات غیرمذهبی طراحی شده‌اند، وجود دارد. آنهایی که با مالیه اسلامی سروکار دارند، اصول اخلاقی خود را پایدار می‌دانند، چرا که این اصول در نهایت مبتنی بر وحی مقدس است، در حالی که اصول اخلاقی برگرفته از ارزش اجتماعی، به‌طور اجتناب‌ناپذیری فانی و زودگذر هستند. با توجه به این شرایط مهم، بررسی تجربه یک بانک مشهور غربی «اخلاقی» مفید و آموزنده خواهد بود. و از آنجا که «بانک تعاون» تنها بانک شعبه‌ای (مبتنی بر عملیات سنتی بانکی) اخلاقی در انگلستان محسوب می‌شود، لذا بد نیست که بر خط مشی و معاملات این بانک نظری بیفکنیم.

از کارهای ویژه این بانک، همانا تبلیغ در مورد روش مالی اخلاقی و مراد به مشتریان اخلاقاً آگاه است که مسوولیت‌های اجتماعی خود را تشخیص می‌دهند و رضایت از آن را مهمتر از منافع مادی شخصی خود می‌دانند. این بانک، از رهیافت حضور سهامداران پیروی می‌کند که شباهت به بانک‌های اسلامی دارد و هدف از آن هم استفاده از همکاری سهامداران برای کسب بیشترین منافع می‌باشد.

بانک تعاون تلاش می‌کند تا با پیروی از اصول مهم همکاری و تعاون، نام و تاریخچه خود را با موفقیت همراه کند. این اصول، شامل مشارکت اعضا و استقبال بانک از نظریات و دغدغه‌های مشتریان و تشویق کارکنان بانک برای ایفای نقش فعال در زندگی جوامع محلی آنهاست.

از آنجا که مبدأ پیدایش این بانک در مرکز صنعتی شمال انگلستان بوده، یعنی جایی که از این مؤسسه به‌عنوان «بانک

○ برای بانک‌های اسلامی، موضوع اصلی، رقابت بر سر قیمت نیست، بلکه تأکید آنها بر کیفیت بی‌مانند خدماتی است که ارائه می‌دهند، و این یعنی...

○ بانک‌های اسلامی، اغلب از خود به عنوان ارائه‌دهندگان خدمات مالی اخلاقی نام می‌برند، ولی به‌صراحت اعلام نمی‌کنند که منظورشان از اینگونه خدمات و یا اهمیت آنها چیست.

در خط مشی بانک تعاون، بر صداقت، وظیفه‌شناسی و هویت گروهی تأکید بسیار شده است. یکی از هدف‌های آموزش و تعلیم کارکنان «ایجاد تمهیدپذیری و غرور در هر یک از کارکنان و در گروه» است^(۲). از برخی لحاظ، این خصوصیات گروهی را می‌توان با صداقت و وظیفه‌شناسی نسبت به «امت» (Ummah) مقایسه کرد، گرچه هیچ بانک اسلامی این مورد را در سیاست کاری خود قید نکرده است.

در مورد بانک تعاون، طبق رسالت آن مبنی بر آزادی انجمن‌ها، تأکید زیادی بر اهمیت «عدم طرفداری و تعصب» در تمام زمینه‌های اجتماعی، سیاسی، نژادی و مذهبی شده است، اگرچه بانک مزبور از لحاظ سنتی وابسته به حزب کارگر می‌باشد.

گسترش مشتری‌مداری در بانک تعاون

خط مشی اخلاقی بانک تعاون برای نخستین بار در سال ۱۹۹۲ و به‌منظور جذب مشتریان جدید خارج از طبقه کارگر، که بانک به طور سنتی به آنها سرویس می‌داد، تدوین و پایه‌ریزی شد. گروه مورد نظر عبارت بود از طبقات متوسط متمایل به چپ که تصور می‌شد از آگاهی اجتماعی و حساسیت نسبت به مسائلی مانند اکولوژی برخوردارند. در عین حال، از آنجا که بانک نمی‌خواست مشتریان حاضر خود را از دست بدهد، لذا بررسی گسترده‌ای انجام شد تا به واکنش آنها نسبت به خط‌مشی اخلاقی پیشنهادی پی ببرد. در این بررسی، با بیش از ۳۰۰۰ مشتری بانک تماس گرفته شد، و ۸۴ درصد از آنها به پاسخ داده بودند، اظهار کردند که داشتن خط مشی اخلاقی برای بانک عقیده خوبی است، و تنها پنج درصد معتقد بودند که اخلاقیات هیچ ارتباطی با بانکداری ندارد. معادل ۶۰ درصد از پاسخ‌دهندگان نیز با برنامه‌هایی که سیاست اخلاقی در آنها دخیل بود، موافق بودند.

خط مشی اخلاقی پنج زمینه مهم زیر را دربرمی‌گیرد: حقوق بشر، تسلیحات، تجارت و مشارکت اجتماعی، پیامد زیست‌محیطی، و حمایت از حیوانات (Animal Welfare). این بانک تعهد می‌کند که هیچ نوع خدمات مالی یا سرمایه‌ای را در اختیار سازمان یا رژیمی که حقوق بشر را نقض می‌کند، یا در تولید تجهیزات منافی با حقوق بشر قرار ندهد. در مورد تسلیحات هم بانک هیچ نوع اعتباری را برای تولید تسلیحات فروخته‌شده به رژیم‌های ستمگر و ظالم تخصیص نخواهد داد، البته تأمین این نوع اعتبارات برای تسلیحات فروخته‌شده به دولت‌های دموکراتیک مجاز است. به‌منظور حمایت از حیوانات نیز بانک هیچ نوع خدمات مالی را در اختیار سازمان‌هایی که در زمینه آزمایش روی حیوانات، پرورش حیوانات برای منافع مادی، ورزش‌هایی که با کشتار حیوانات همراه است، یا تجارت پوست‌های خردار فعالیت می‌کنند، قرار نخواهد داد. این موارد را

می‌توان به عنوان معیارهای اخلاقی «منفی» منظور کرد. اما از جنبه مثبت، بانک از شرکت‌هایی حمایت می‌کند که در تجارت «عدالانه» فعالیت می‌کنند یا از لحاظ اجتماعی مشارکت دارند. این مورد شامل آن دسته از مشتریان و فروشندگان تجاری می‌شود که در زمینه خریدهای اخلاقی از کشورهای جهان سوم یا سازمان‌هایی (مانند خیریه‌ها) که در اقتصاد «اجتماعی» انگلستان مشارکت می‌کنند، فعال هستند. جنبه زیست‌محیطی نیز بسیار اهمیت دارد، زیرا مشتریان تجاری را تشویق می‌کند تا در مورد تأثیر زیست‌محیطی فعالیت‌هایشان حساسیت داشته باشند. برخی از ممنوعیت‌ها نیز به صراحت اعلام شده است، از جمله ارتباط با شرکت‌هایی که در زمینه تولید سوخت‌های فسیلی که باعث باران‌های آسیدی می‌شود، فعالیت دارند؛ و همچنین، شرکت‌هایی که در تولید مواد شیمیایی «غیرطبیعی» تخریب‌کننده لایه اوزون و یا برداشت‌کننده چوب‌های جنگلی که به جنگل‌زدایی می‌انجامد، دخیل هستند.

بدیهی است که منتقدان می‌توانستند استدلال کنند که این موارد مربوط به جهان توسعه‌یافته می‌شود و از استطاعت کشورهای ضعیف خارج است. همچنین، این انتقاد وجود دارد که بسیاری از این دغدغه‌ها به صورت منفی اظهار می‌شوند، و یا این که بانک فاقد سیاست‌های مثبت در برخی زمینه‌ها مانند انرژی احیاپذیر توسط نیروی باد، دریا یا رودخانه، مواد غذایی که به صورت ارگانیکی تولید شده و سایر موارد مشابه، می‌باشد. این انتقاد نیز وجود دارد که بانک تعاون بیش از حد در امور اغواکننده بی‌ارزش مانند کارت‌های خیریه فعالیت می‌کند. در واقع، این بانک به ازای هر ۱۰۰ پوندی که از هر کارت دریافت می‌کند، ۱/۲۵ پنی هدیه می‌دهد که این کمترین میزان سخاوت را نشان می‌دهد و حتی عواید آن نیز بسیار ناچیز و بی‌ارزش است.

با این حال، مشارکت مشتریان توسط بانک همچنان در سطح بالایی قرار دارد، به این ترتیب که با رأی آنها چهار انجمن خیریه هر ساله باید نامزد دریافت هدایایی باشند. همچنین، در پی بررسی اولیه سال ۱۹۹۱ و بررسی‌های اصلی که در سال‌های ۱۹۹۴ و ۱۹۹۸ انجام شد، کارهای مشاوره‌ای در مورد خط مشی اخلاقی نیز صورت گرفت. تا سال ۱۹۹۴، تعداد پاسخ‌دهندگان که از سیاست اخلاقی حمایت شدید می‌کردند، به بیش از ۸۰ درصد رسید که ۲۰ درصد بیش از سال ۱۹۹۱ بود. بانک‌های اسلامی، همچنین، می‌توانند از شیوه توزیع خدمات بانک تعاون درس بگیرند، مشروط بر آن که شبکه شعبه‌ای آنها در خارج از شمال انگلستان محدود باشد. در سال ۱۹۹۷، بانک تعاون قراردادی را با اداره پست امضا کرد تا به ارائه خدمات بانکی مانند سپرده‌گذاری و برداشت در ۱۸۰۰۰ شعبه در سرتاسر انگلستان بپردازد. در سال ۲۰۰۲، مذاکراتی

○ بانک‌های اسلامی باید به مشتریان خود نشان دهند که خدماتشان، هم با قواعد شرعی سازگاری دارد و هم در عین حال، با شرایط جدید تجاری مرتبط است.

○ بانک‌های اسلامی برای توجیه شیوه‌های تجاری خود، باید از یک استدلال اخلاقی قانع‌کننده برخوردار باشند.

بررسی قرار گرفته‌اند، ولی این سازمان از روش‌های سیستماتیک مشاوره‌ای با مشتریان خود که شبیه به بانک تعاون است، استفاده نکرده است، بلکه صدها هزار مشتری این شرکت به آن اختیار داده‌اند تا عملیات تجاری خود را طبق اصول اسلامی انجام دهد، البته پس از تأیید اعضای هیأت شرعی^(۵). فهرست این اعضا و شرح مختصر اختیارات آنها موجود است. در سایت اینترنتی الراجی آیه‌های قرآن در رابطه با ربا، به زبان‌های عربی و انگلیسی^(۶) دیده می‌شود، و اگرچه ربا به درستی با بهره و سودخواری (رباخواری) در یک ردیف قرار گرفته است، ولی در مورد رابطه بین این دو هیچ بحثی نشده است. بدیهی است که نظریات هیأت شرعی در اینگونه موارد، راهنمایی‌کننده و آموزنده خواهد بود.

عبدالله سلیمان الراجی، رئیس و مدیرعامل این بانک در سال ۱۹۹۸ جایزه سال بهترین بانکدار اسلامی را دریافت کرد. در واقع، به خاطر تلاش‌های او بود که بانک به صورت یکی از پرسودترین بانک‌های عربستان سعودی و دومین بانک بزرگ این کشور خودنمایی کرد.

شرکت سرمایه‌گذاری و توسعه البرکه (AlBarka) نیز به‌عنوان یکی از سازمان‌های بین‌المللی تأمین مالی برجسته اسلامی، به طور آشکار و واضح، فلسفه و اصولی را که عملیاتش بر آن استوار است، اعلام کرده است. براساس فلسفه اصلی این شرکت «سرمایه باید مطابق با اصول شرعی مورد استفاده قرار بگیرد و در راه مقاصد اجتماعی و اقتصادی به کار رود، زیرا موجب ارتقای برادری و یکپارچگی و در عین حال، کاهش اتکای به تأمین مالی دیون می‌شود»^(۷). شرکت البرکه با داشتن ۴۳ واحد تابعه در ۲۹ کشور، به‌طور فزاینده از مسایل ناشی از کاربرد فتوای گوناگون توسط هیأت‌های شرعی مستقل آگاه بوده است. به همین خاطر، یک «هیأت یکپارچه برای مسایل شرعی» ایجاد کرده است که احکام آن برای تمام مؤسسه‌های گروه البرکه الزامی است. این هیأت با آکادمی فقه در جده، که بسیاری از مسلمانان آن را معتبرترین تشکیلات محققان فقهی در دنیا می‌دانند، رابطه دارد.

شرح فلسفه البرکه، اگرچه به‌خاطر ایجاز و اختصار قابل تقدیر است، ولی قطعاً در مورد ارزش‌های سازمانی می‌تواند چیزهای زیادی بگوید و اصول عملیاتی شرکت را به طور کامل توضیح دهد. هم اهداف کوتاه‌مدت و هم بلندمدت لزوماً در جهت نحوه سازماندهی و اداره امور شرکت تدوین شده‌اند، که می‌تواند برای هر تشکیلات اسلامی یا غیرشرعی به کار رود. هیچگونه جزییاتی در مورد فلسفه اصلی این شرکت وجود ندارد، همچنین، هیچ توضیحی در مورد چگونگی کاربرد عملی این فلسفه از طریق ابزارهای تأمین مالی و روش‌های ارائه‌شده توسط بانک دیده نمی‌شود. همچنین، هیچ اشاره‌ای به مشارکت

بین دولت و بانک‌های عمده شبهه‌ای انجام شد تا در تمام ادارات پست خدمات خودکار بانکی به نام «بانک ملل» (Peoples Bank) را ارائه دهند.

با این حال، این طرح بانک تعاون هم اینک در حال اجراست، برخلاف طرح پیشنهادی که هدف از آن پرداخت نقدی مزایای تأمین اجتماعی و مستمری بوده است.

بانک تعاون، همچنین، از سرویس تلفن‌بانک برخوردار است و در سال ۱۹۹۹، خدمات بانکی اینترنتی خود را با نام Smile روی شبکه اینترنت راه‌اندازی کرد. با این حال، بیش از ۲۰۰۰۰۰ مشتری جذب شدند، که احتمالاً به خاطر نرخ بسیار رقابتی سپرده‌های پس‌انداز بود و نه به خاطر جایگاه اخلاقی آن. بانک، همچنین، در طرح «ارتباط» (Link) شرکت دارد که به وسیله آن مشتریان می‌توانند از ۲۹۰۰۰ باجه خودپرداز در سرتاسر انگلستان استفاده کنند.

توزیع آرمان‌های مالی اسلامی

بانک‌های اسلامی در مطالب تبلیغاتی و همچنین، در سایت‌های اینترنتی‌شان معمولاً نسبت به بانک تعاون اطلاعات بسیار محدودتری را ارائه می‌دهند. این اطلاعات غالباً به روز نیست و سایت‌های اینترنتی نیز با مسامحه و اشتباه همراه هستند. بدیهی است که این وضع، برای بانک‌های اسلامی که از شبکه‌های محدود برخوردارند، و ارسال اطلاعات برای مشتریان کنونی و بالقوه برای آنان اهمیت ویژه‌ای دارد، نقص بزرگی بشمار می‌آید. اغلب اوقات نیز تعیین موقعیت سایت‌های اینترنتی با استفاده از برنامه‌های استاندارد جستجوگر کاری بس دشوار است.

شرکت سرمایه‌گذاری و بانکداری الراجی (AlRajhi) یکی از بهترین سایت‌های اینترنتی و برخی از بهترین مطالب طراحی‌شده تبلیغاتی را در جامعه بانکداری اسلامی در اختیار دارد. این شرکت جزییات اصول مهم پایه بانکداری اسلامی را ارائه می‌کند، یعنی خودداری از دریافت پیش‌پرداخت براساس نرخ بازده از پیش تعیین‌شده در آینده^(۸). البته، استدلال و منطق این کار به حد کافی توضیح داده نشده است، زیرا درآمد مضاربه براساس بازده از پیش تعیین‌شده است، ولی با این حال، بیشتر محققان اسلامی آن را مشروع می‌دانند. در مطالب تبلیغاتی، شریعت با «پروژه‌های پایدار و مطمئن» و «وام‌گیرندگان قابل اعتماد» مرتبط می‌شود که البته این کار گمراه‌کننده است، زیرا گرچه این‌ها اهداف قابل تقدیری هستند، ولی در هیچ سوره‌ای یا حدیثی از این موضوع نام برده نشده است. بانک روی ارزش‌هایی تأکید می‌کند که با آنها به دادوستد می‌پردازد، یعنی ارزش‌های والا، اصول عالی و اعتماد به مشتری^(۹).

اگرچه مشتریان الراجی توسط پژوهشگران مستقل مورد

○ بانک‌های اسلامی، اغلب از خود به عنوان ارائه‌دهندگان خدمات مالی اخلاقی نام می‌برند، ولی برای ایجاد ارتباط بین شیوه‌های مورد عمل با جنبه‌های اخلاقی هیچ تلاشی نمی‌کنند.

○ دغدغه اصلی بانک‌های اسلامی، انطباق عملیات با قواعد شرعی است. بنابراین، استفاده از یک مشاور شرعی یا کمیته‌ای از علمای برجسته فقه برای اینگونه نهادها حیاتی است.

و همکاری مشتریان بانک یا جامعه مشتریان بالقوه بازارها که بانک در آن فعالیت می‌کند، نمی‌شود.

این نکات در مورد تمام واحدهای تابعه البرکه که از خودمختاری قابل توجهی برخوردارند نیز صادق است. شعبه لندن در مورد مأموریت خود چنین اشاره دارد: سرمایه‌گذاری پولی و منابع، با روش اسلامی، به منظور دستیابی به بهترین میزان سود ممکنه که با ریسک قابل قبول همراه باشد^(۸). هدف دومی، یعنی دستیابی به بهترین میزان سود ممکنه، در مورد تمام نهادهای مالی تجاری کاربرد دارد، ولی هدف اولی نیازمند توضیح بیشتری است.

یکی از موفق‌ترین تشکیلات وابسته به گروه البرکه، بانک اسلامی اردن است که وقتی به شرح مأموریتش رجوع شود، رهیافت مشابه کم‌اهمیتی دارد. عملیات و فعالیت‌های این بانک مطابق با قوانین شرعی انجام می‌شود و معتقد به «فرضیه اقتصاد مبتنی بر نفوذ بی‌نظیر نقش پول در جامعه» است^(۹). اگرچه این بانک دارای ۵۰۰۰۰۰ مشتری، ۱۳۳۶ کارمند و ۴۹ شعبه است، با این حال، به نظر می‌رسد که نقش کمی را در پوشش خدمات بانکداری اردن ایفا می‌کند، در صورتی که از توانایی بالایی برای آگاه کردن مشتریان بالقوه از عملیات و فعالیت‌های خود برخوردار است.

شامل بانک (Shamil Bank) نام جدید بانک اسلامی فیصل بحرین، دارای یک سایت اینترنتی برای معرفی ساختار جدید خود است. این بانک همچنان در کنترل دارالمال الاسلامی (Dar Al Mal Al Islami Trust) می‌باشد که ۵۳ درصد از سهام سرمایه آن را در اختیار دارد. اگرچه این بانک در مورد برتری خود از لحاظ اخلاقی اطلاعات زیادی را ارائه نمی‌کند، ولی در مورد مطابقت فعالیت‌هایش با قوانین شرعی تأکید دارد و همچنین، نحوه عملکرد هیأت نظارتی مذهبی را تقریباً به طور مشروح شرح داده است^(۱۰). مدیریت این بانک باید برای عملیات و فعالیت‌های جدید خود - پیش از هر چیز - مصوبه هیأت مذکور را داشته باشد. سپس هیأت نظارتی بر نحوه اجرای این فعالیت‌ها نظارت می‌کند. در این مورد یکی از اعضای منتخب هیأت مذکور وظیفه بازرسی‌های میدانی از عملیات بانک را به عهده دارد و حداقل یکی از اعضای تیم حسابرسی داخلی نیز باید از سابقه مذهبی و شرعی برخوردار باشد. از این نوع شفافیت‌ها در مورد خط مشی و رویه‌ها باید استقبال کرد، اگرچه همچون سایر بانک‌های اسلامی، در مورد دستاوردهای واقعی و نحوه همسازي آنها با قوانین مذهبی هم می‌توانست جزئیات بیشتری ارائه شود.

سایر بانک‌های اسلامی در حوزه خلیج [فارس] که از بهترین شیوه تبلیغات و گزارش‌دهی برخوردارند، عبارتند از Kuwait Finance House و ABC Islamic Bank بحرین.

بانک کویتی که حدود ۲۰ درصد از بازار سپرده‌های داخلی را در دست دارد، تأکید می‌کند که این بانک یک نهاد مالی بدون بهره است که با رقبای خود که به سپرده‌های مشتریان سود می‌پردازند، رقابت موفقیت‌آمیزی داشته است^(۱۱)، و جزییات مختصری هم از تسهیلات عمده مالی خود، یعنی مرابحه، مضاربه، اجاره و استصناع ارائه می‌کند. اما بانک اسلامی ABC جزییات بیشتری را از تسهیلات خود ارائه می‌دهد که نه تنها شامل مضاربه، اجاره و استصناع می‌باشد، بلکه اجاره و اقتناء را نیز دربرمی‌گیرد^(۱۲). این مورد به مشتری امکان خرید کالا را به صورت اجاره و با قیمت از پیش تعیین شده می‌دهد. سایر تسهیلات اسلامی که توسط ABC ارائه می‌شود، عبارتند از: فروش سلم، قرض‌الحسنه در برابر پرداخت آتی و اوراق مشارکت (سند المقارضه) که به دارنده آن این امکان را می‌دهد که به جای نرخ ثابت بهره، از سود سهام بهره‌مند شود. هر دو بانک مورد اشاره، یعنی Finance House کویتی و بانک اسلامی ABC، جزییات کاملی از اعضای کمیته‌های شرعی و همچنین، فهرست مدیران ارشد خود را نیز ارائه داده‌اند.

شایان ذکر است که سیستم‌های گوناگون «نقل عین تلفظ کلمه یا عبارت از زبانی به زبان دیگر» که برای تسهیلات مالی اسلامی مورد استفاده قرار می‌گیرد، می‌تواند موجب سردرگمی شود و بهتر است که تمام بانک‌ها در حوزه خلیج [فارس] از این لحاظ با هم سازگار باشند، زیرا عربی زبان مشترک کلیه این نهادها می‌باشد.

بانک معاملات (Bank Muamalat) هم بانک تجاری و شعبه‌ای اسلامی اندونزی است که از سیاست‌کاری قابل تحسینی برخوردار است. این بانک تلاش می‌کند تا «نقش مردم و کارآفرینان مسلمان را در اقتصاد کشور ارتقا دهد و ارزش اقتصادی خود را نزد سهامداران به حداکثر برساند و در عین حال، مسوولیت‌های اجتماعی خود را نیز همگام با تعالیم اسلامی در مدنظر قرار دهد»^(۱۳). تأکید بر مسوولیت اجتماعی، درست شبیه تأکید نهادهای اخلاقی غربی مانند بانک تعاون است. بانک مزبور همچنین، سعی دارد تا «نیازهای مشتریان خود را شناسایی کرده و گستره وسیعی از تسهیلات و خدمات را با تأکید بر ارتقای تشکیلات، سوددهی و توسعه بنگاه‌های اقتصادی کوچک و متوسط ارائه دهد»^(۱۴). بدین ترتیب، بانک معاملات از بازار خود و مشتریانی که باید به آنها سرویس بدهد، کاملاً آگاه است. فهرست وزرای دولتی که در تشکیلات بانک مورد اشاره فعال هستند و همچنین، اعضای برجسته هیأت مؤسسان این بانک، به خاطر شفافیت در کار، در دسترس همگان قرار دارد. اعضای هیأت مؤسسان این بانک را بسیاری از کارآفرینان مسلمان خوش‌اوازه اندونزی تشکیل می‌دهند^(۱۵).

«انجمن روشنفکران مسلمان» اندونزی نیز نقش فعالی در

○ بانک تعاون از شرکت‌هایی حمایت می‌کند که در تجارت «عادلانه» فعالیت می‌کنند، یا در امور اجتماعی مشارکت دارند.

درست و مسلم فرض می‌کنند، با این حال، اگر مشتریان جزو مسلمانان متعهد باشند، می‌توانند کمک زیادی به توسعه و تأیید تسهیلات و خدمات جدید و در عین حال، به اهداف کلی و جامع بانک‌های اسلامی بکنند.

ت) مسایل مربوط به حاکمیت شرکی و مشاوران شرعی (مذهبی): بانک تعاون می‌تواند در مورد وظایف نسبت به سهامداران ممتاز و اهداف سهامدار اصلی خود، یعنی CWS، در رابطه با بانک روشن‌تر و صریح‌تر عمل کند. به همین ترتیب، اگرچه بسیاری از بانک‌های اسلامی در مورد مشاوران مذهبی خود و نقش آنها به نحو تحسین‌آمیزی شفاف عمل می‌کنند، ولی راجع به اهداف سهامداران اصلی خود اطلاعات بسیار کمی را ارائه می‌دهند.

ث) کارت بدهی وابستگی (Affinity Debit Cards)، به‌عنوان وسیله‌ای برای پرداخت زکات: در نظر برخی از منتقدان، کارت‌های بدهی وابستگی بانک تعاون مانند یک وسیله بازاریابی است که بازده چندانی برای امور خیریه ندارد، ولی اجرای چنین طرح‌های مشابه برای بانک‌های اسلامی، با امید به سخاوت بیشتر افراد، می‌تواند چشم‌انداز بهتری داشته باشد. زکات نوعی مالیات بر ثروت است، ولی درآمد کارت بدهی وابستگی که بانک از طرف دارندگان کارت به خیریه‌ها کمک می‌کند، می‌تواند با زکات شخصی افراد جبران شود. ■

زیر نویس‌ها

- 1) www.co-operativebank.co.uk/ethics/ethical_our_mission.html
- 2) *ibid.*
- 3) www.alrajhibank.com.sa/islamicbanking.htm
- 4) www.alrajhibank.com.sa/history.htm
- 5) www.alrajhibank.com.sa/shariaboard.htm
- 6) www.alrajhibank.com.sa/islamicrevelations.htm
- 7) www.albaraka.com/english/corporate/philosophy.html
- 8) www.albaraka.co.uk/info.html
- 9) www.jordanislamicbank.com/inner_about.html
- 10) www.shamilbank.com.bh/pfil/pfil.html
- 11) www.kfh.com/kfh/who/who.html
- 12) www.arabbanking.com/islamic6.html
- 13) www.yellowpages.co.id/partner/muamalat/mission.htm
- 14) *ibid.*
- 15) www.yellowpages.co.id/partner/muamalat/brief.htm

این بانک دارد، از آن جمله می‌توان به بی.جی.جی.جی. اشاره کرد که نقش بسزایی در احیای دموکراسی این کشور و همچنین، در نجات اقتصاد اندونزی از بحران آسیا داشته است. بانک معاملات، همچون بانک تعاون، احترام خاصی برای عقاید و علایق کارکنان خود که از آنها به عنوان حرفه‌ای و متعهد به تعالیم اسلامی یاد می‌کند، قایل است، و فرصت کافی برای اجرای مراسم عبادی را نیز برای آنها فراهم کرده است.

بهبود در ارتباط، مدیریت و مشارکت

اگرچه بانک‌های اسلامی و نهادهای اخلاقی غربی مانند بانک تعاون، ارزش‌ها و هدف‌های گوناگون و غیرمشابهی دارند و در فضای متفاوت فعالیت می‌کنند، ولی در این حوزه گسترده درس‌های بیشماری وجود دارد و هر یک از این نهادها می‌تواند از تجربه دیگران استفاده کند. در مورد بانک‌های اسلامی، شاید پنج مورد زیر شایان ذکر باشد:

الف) اصول بانکداری اخلاقی و قوانین شرعی: قوانین شرعی در فضای مالی لزوماً با عدالت اقتصادی در ارتباط است. اینکه چگونه روش‌ها و تسهیلات هر بانک می‌تواند به یک نظام مالی عادلانه‌تر کمک کند، نیازمند توضیح کامل‌تر و دقیق‌تر است. اگرچه اطلاعیه‌ها و اعلان‌های بانک تعاون در این مورد به هیچ‌وجه کافی نیست، ولی شرح سیاست اخلاقی آن می‌تواند به عنوان یک رهیافت مفید مورد استفاده بانک‌های اسلامی قرار بگیرد.

ب) روش‌های تجاری منصفانه و مرابحه: اگرچه بانک‌های اسلامی در زمینه تأمین مالی تجاری از طریق مرابحه و سایر ابزارهای تأمین مالی اسلامی به شدت فعالیت می‌کنند، ولی به‌ندرت به روش‌های تجاری منصفانه رجوع می‌کنند. دستور کار تجارت منصفانه نهادهای اخلاقی، مانند بانک تعاون، شامل کمک به سازمان‌هایی همچون Tradecraft است که مشوق قیمت‌های بالا برای تولیدکنندگان جهان سوم می‌باشد. بانک توسعه اسلامی هم برای رونق و ارتقای تجارت در جهان سوم تلاش بسیار زیادی می‌کند، ولی بسیاری از بانک‌های بازرگانی اسلامی در کشورهای در حال توسعه به جای تأمین مالی صادرات، عملاً و به شدت در زمینه تأمین مالی واردات از کشورهای پیشرفته صنعتی فعال هستند. یادآوری می‌کند که مرابحه اساساً نوعی ابزار جایگزین تأمین مالی بشمار می‌آید، ولی اهداف آن نیز از لحاظ اخلاقی برای علاقمندان اهمیت دارد.

پ) تأیید مشتریان مسلمان: بانک تعاون به‌طور مرتب و کاملاً سازمان‌یافته از شیوه مشاوره با مشتریان استفاده می‌کند تا از نظریات آنها در مورد مسایل اخلاقی آگاه شود. ولی بانک‌های اسلامی معمولاً عقاید و ارزش‌های مشتریان خود را

○ بانک‌های اسلامی معمولاً در مطالب تبلیغاتی و همچنین، در سایت‌های اینترنتی‌شان اطلاعات بسیار محدودی را ارائه می‌دهند و این اطلاعات هم غالباً به‌روز نیست.